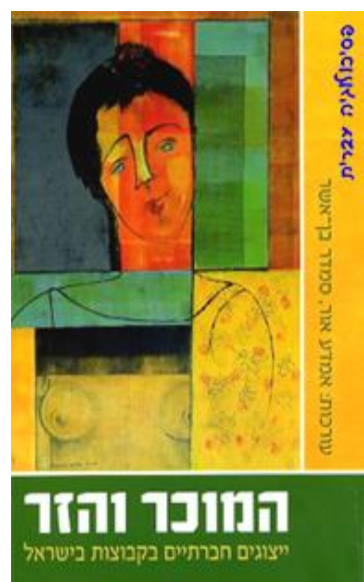

אמדע אור, סמדר בן-אשר

המוכר והזר

ייצוגים חברתיים בקבוצות בישראל

הוצאת מכון בן גוריון לחקר ישראל והתפוצות, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

"הגיע הזמן שהתיאוריה הזאת היהודית כל כך, תגיע גם לקוראים בישראל ולא רק לאזרחיהן של ארצות נוצריות קתוליות ופרוטסטנטיות". דברים אלה כתב סרג' מוסקוביצי, אבי התיאוריה של הייצוגים החברתיים, כאשר פנינו לקבל את אישורו לתרגום התיאוריה שלו לספר "המוכר והזר -- ייצוגים חברתיים של קבוצות בישראל". סרג' מוסקוביצי יהודי ניצול שואה יצא עם סיום מלחמת העולם השנייה בקריאה שדרשה מחוקרים במדעי החברה לחקור את ייחודה של החשיבה הקולקטיבית בניגוד לחשיבה של היחיד או החשיבה הלוגית המדעית וכך להציע, אולי, דרכים חדשות להבנת החברות שלהם, כדי לאתר, להשפיע ולהתערב במניעת סכנות חברתיות. ברוח זו, כל המחקרים בספר עוסקים בשאלות שנויות במחלוקת בחברה הישראלית. אלא שהנושאים הלעוסים זה מכבר, מוארים מזווית חדשה. לדוגמה, איך ניתן להסביר שהדרישה לפצל את החינוך לממלכתי וחילוני בשנות החמישים התקבלה על הממסד, בהקשר של מצוקת עולי תימן, בעוד שהתקוממות יהודי צפון אפריקה – "הפנתרים" נתקלה בניכור ואטימות?! ואיך זה שהחלוצים הישנים – חברי הקיבוצים – אינם מצליחים להעביר את מורשתם לדור הממשיכים בעוד שבניהם של החלוצים החדשים – המתנחלים יוצאים כחלוצים לפני המחנה שלהם?!

ומדוע קבוצת הורים בשנות העמידה נלחמה בממסד הצבאי את מלחמתם של חיילי השייטת שהתאמנו במי הקישון המזוהמים, בעוד שבניהם שצללו שם נמנעו מכך?! האם קולקטיב מסוגל לחשוב? האם החינוך החרדי בגיל הרך שמרני יותר מהחינוך החילוני? ואיך זה שהורים בישראל "מגייסים" את ילדיהם לצבא, במקום לייצג את המציאות שהמדינה היא שמגייסת את חייליה על פי חוק. ולבסוף, איך זה אפשרי שהצלחות אקדמיות בבית בספר מיוחסות לדרכי ההוראה, ואילו הכישלונות לרקע המשפחתי, המעמדי, או ליקויים אורגניים של הילדים עצמם?! הספר אינו נותן תשובות אבל מציע דרכי חשיבה רעננות, חדשניות ולפעמים מרגיזות ביחס לשאלות אלו ולאחרות.

המסקנות הבלתי שגרתיות בעבודות המתפרסמות בספר נגזרות מההנחה שאנשים חושבים באופן שונה ממדענים. בדומה לתיאוריה של פרופסור דני כהנמן, החוקר הישראלי זוכה פרס נובל בכלכלה, גם מחקרי ספר זה מצביעים על הדרכים הייחודיות של החשיבה החברתית, שאינם מצייתים לכללי הלוגיקה הפורמאלית. אך בשונה ממנו, אנו מניחים שה"סילופים" בחשיבה החברתית אינם אוניברסאליים, אלא נעוצים ברקע ההיסטורי המקומי הייחודי של כל חברה.

ייחודו של הספר לא רק בתכניו אלא גם בדרך יצירתו. רוב הפרקים המחקריים של הספר מתבססים על עבודות הדוקטורט של הכותבות שהסתייעו בעבודה צוותית משותפת ובהנחייתה של פרופסור אמדע אור במחלקה לחינוך באוניברסיטת בן גוריון.

את שמו של הספר - המוכר והזר - בחרנו משום שעניינו נושאים וקבוצות שכולנו לכאורה מכירים: עולים ונשים, מתנחלים וקיבוצניקים, הורים לחיילים, גננות ומורים; ואולם דרך המחקר המיוחדת שבחרנו, הדרך של הייצוגים החברתיים, אפשרה לנו לגלות פריזמה מיוחדת. זו שברה את האור לקשת רבת גוונים, ובתמונה הישנה והמובנת מאליה של החברה גילינו צבעים ונופים חדשים. את אלה ניסינו לתאר. הספר עשוי לעניין מומחים במדעי החברה כולל פסיכולוגים, וסוציולוגים, ואולם מטרתנו לפנות גם אל הקהל הרחב. על כן השתדלנו להימנע מכתובה מדעית תקינית ולספר את הסיפור שנגלה לנו. אף שאחדים מן המאמרים מתארים מחקרים כמותיים, "מדעיים" באופיים, את המסקנות השתדלנו להציג באופן שיהיה ברור ובהיר גם לקורא שאינו אמון על סטטיסטיקה ושיטות מחקר כמותיות. למרות ההבדלים בין הקבוצות שבחרנו לחקור, כל קבוצה היא מיעוט בחברה הישראלית, והסיפור המשותף עוסק במערכת הקשרים שלה עם החברה הישראלית ההגמונית. מערכת קשרים זו הומשגה במונח "ייצוגים חברתיים".

בישראל (בדומה לארצות הברית) המושג "ייצוגים חברתיים" (Social Representations) כמעט שאינו מוכר וכמעט שאינו מופיע בספרות של מדעי החברה. אחת ממטרות הספר היא אפוא להציג מושג חשוב זה, מושג שיכול לגשר בין כמה ענפים של מדעי החברה, בייחוד בין הסוציולוגיה, האנתרופולוגיה והפסיכולוגיה החברתית.